

ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ОЦІНКИ ПОТЕНЦІАЛУ ВІДПОВІДНО ДО ПОТРЕБ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті досліджено існуючі підходи до розуміння потенціалу підприємства, здійснено їх узагальнення та групування за двома напрямками. Виділено ресурсний напрям та напрям системного підходу до нереалізованих (потенційних) можливостей підприємства. За вказаними напрямками виокремлено основні характеристики кожного з підходів. Розглянуто основні методичні підходи до оцінки потенціалу підприємства. Досліджено базові та узагальнені методи оцінки потенціалу підприємства та обґрунтовано доцільність їх використання в практичній діяльності підприємств.

Ключові слова: потенціал підприємства, ресурсний напрям, напрям нереалізованих потенційних можливостей, базові та узагальнені методи, методи фінансового аналізу.

RZAYEVA T. G., RZAYEV G. I., GRITSAYUK M.
Khmelnitsky National University

STUDY AREAS CAPACITY ASSESSMENT IN ACCORDANCE WITH THE NEEDS OF ECONOMIC ANALYSIS

The article studies existing approaches of understanding the potential of the enterprise. They have generalized and grouped in two ways. A resource direction and the direction of a systematic approach to the unrealized (potential) capabilities of the enterprise were extracted. The basic characteristics of each approach in these areas were singled out. The signs of the first direction: the availability and mobility of resources, direction of their further development for achievement the goals. The signs of the second direction: a set of potentials, a set of alternatives qualitative development, the unused capacities of the enterprise, ensuring the effective functioning of the enterprise. The shortcomings of the existing areas were Identified and justified. The proposed enhanced resource-effective approach and its advantages were identified. The main methodological approaches to the assessment of the potential of the enterprise were considered. Basic and generalized methods to assess the potential of enterprise and the expediency of their use in practical activities of enterprises have been studied and summarized.

Keywords: potential enterprise resource direction, direction of unrealized potential, basic and generalized methods, methods of financial analysis.

Вступ. Проблема пошуку шляхів розвитку економіки, забезпечення її сталого розвитку та зростання вимагає пошуку нових підходів до управління господарськими процесами. Значна увага, останнім часом приділяється проблемам оцінки, процесам формування та використання потенціалу суб'єктів господарювання. Потенціал господарюючого суб'єкта визначає результативність та ефективність його функціонування, а також обумовлює можливості та перспективи його діяльності. Саме потенціал підприємства та ефективність його використання зумовлює максимальні обсяги виробництва, позитивну динаміку проміжних та кінцевих фінансових результатів, довготривале функціонування суб'єктів господарювання за умов ринкової економіки.

Реалії сьогодення вимагають досліджувати потенціал як сукупність ресурсів, систему факторів, що працюють на певну мету, шляхом виконання відповідних завдань. Крім того, є актуальним вивчати потенціал підприємства у тісному зв'язку з його конкурентоспроможністю, економічною безпекою, ефективністю та результативністю діяльності. Саме тому проблема оцінки виробничого потенціалу є актуальною, адже результативність діяльності підприємства залежить від ефективності використання його виробничого потенціалу у мінливому ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію формування та використання потенціалу підприємства, обґрунтування його складових, методичних підходів його оцінювання здійснили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Основними з них є такі: Л. І. Абалкін, В. М. Авдєєнко, Д.В.Андрощук, Р. А. Білоусов, К. Г. Воблій, О. М. Волкова, Є.В. Лапін, О. Лугова, А. А. Мазаракі, К. А. Мамонов, Л. Мармуль, О. І. Олесюк, І. М. Рєпіна, С. М. Розуменко, М. К. Романюк, І. В. Сіменко, О. С. Федонін, і т.д. Проблема потенціалу підприємства було присвячено багато публікацій, особливо в кінці 70-х та на початку 80-х років минулого століття. Більшість проблем, що вивчались, стосувалися визначення потенціалу підприємства, його складових, видових проявів. У більшості робіт відзначається важливість визначення проблем оцінки потенціалу та вказується на існування значних розходжень у методичних підходах до його оцінювання. Дослідження публікацій щодо суті потенціалу підприємства, визначення його основних характеристик дали змогу нам зауважити наступне:

- існує різнобічність дослідження поняття потенціал, що розглядається від надзвичайно вузького його розуміння до загальних категорій і потребує подальшого уточнення, трансформації, конкретизації;
- в літературі не існує єдиного визначення поняття потенціалу підприємства, які різняться науковими підходами, напрямками досліджень, характеристиками поняття;
- запропонована економічна категорія є комплексним багатоаспектними поняттям, яке не відповідає сучасними умовам функціонування і вимагає подальшого удосконалення відповідно до потреб часу.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження існуючих теоретичних підходів до розуміння поняття «потенціал підприємства», їх групування за специфічними ознаками й характеристиками та аналіз існуючих методик оцінки потенціалу з метою визначення перспектив їх використання. Мета статті може бути досягнута шляхом виконання наступних завдань:

- узагальнення та систематизація існуючих теоретико-концептуальних підходів до розуміння потенціалу підприємства та обґрунтування відповідних напрямів досліджень;
- дослідження та аналіз існуючих теоретичних підходів до поняття потенціал підприємства та їх групування за наявними ознаками;
- оцінка існуючих напрямів досліджень та обґрунтування їх основних характеристик;
- дослідження та аналіз існуючих методичних підходів до оцінки потенціалу підприємства, окреслення перспектив їх використання.

Методи, що застосовані під час проведення дослідження, наступні: історичного узагальнення та систематизації – при вивченні й опрацюванні теоретико-концептуальних підходів до дефініції «потенціал підприємства»; логічного аналізу і синтезу – при дослідженні методів оцінки економічного потенціалу за існуючими напрямами; порівняння та узагальнення – при дослідженні поняття «потенціал підприємства» та обґрунтування його характеристик, що ґрунтуються на провідних ідеях та думках дослідників.

Основна частина. За умов будь-якої форми господарювання оцінка можливостей діяльності підприємства є одним з головних питань управління його розвитку. Формування стратегії розвитку підприємства значною мірою залежить від потенціалу підприємства, що обумовлює його реальні можливості.

Довгий час у вітчизняній економічній літературі економічний потенціал підприємства ототожнювали з масштабом діяльності об'єкта, а для його характеристики використовувались поняття розмір підприємства та його виробнича потужність. Коло визначень економічного потенціалу підприємства є дуже широким – від надзвичайно вузького його розуміння як річного обсягу виробництва продукції до таких загальних категорій, як соціально-економічна система [5, с. 6].

У зв'язку з багатоплановістю поняття потенціал підприємства та різнобічними спрямуваннями досліджень, вчені досі не визначили єдиного сталого твердження для визначення потенціалу підприємства. Проаналізувавши літературні джерела, варто зазначити, що етимологічне значення терміну «потенціал» походить від латинського *potentia* й означає «потужність, сила» [1, с.5]. В свою чергу, у вітчизняній економічній літературі цей термін у широкому значенні трактується як можливості, сили, запаси та засоби, які можуть бути використані, або як рівень потужності у будь-якому відношенні, сукупність засобів, необхідних для будь-чого. У тлумачному словнику під цим терміном розуміються "приховані можливості, сили для будь-якої діяльності, які можуть виявитися у певних умовах". Таким чином, терміни "потенціал", "потенційний" позначають наявність у будь-кого прихованих можливостей, які ще не виявились, або можливість діяти у певній галузі [4, с. 7].

В економічній літературі існує значна кількість спрямувань тлумачення поняття потенціал підприємства, що обумовлюється різними поглядами розуміння його сутності та структури. При вивченні й опрацюванні теоретико-концептуальних підходів до дефініції «потенціал підприємства», шляхом узагальнення та систематизації, нами було виділено два основні напрями досліджень, а саме: ресурсний (табл. 1) та напрям, що представляє системний підхід до нереалізованих (потенційних) можливостей підприємства (табл. 2). За існуючими напрямами досліджень потенціалу підприємства нами визначено їх основні характеристики.

Узагальнення інформації табл. 1, що ґрунтується на ресурсному підході до розуміння потенціалу підприємства, дало змогу зазначити основні характеристики поняття потенціалу підприємства, що на думку авторів, представляє ресурси підприємства (трудові, матеріальні, технічні, фінансові, інноваційних і т. ін.). Таким чином, систематизація існуючих підходів, представників даного напрямку, до потенціалу підприємства, дали змогу нам виокремити такі основні його характеристики, які спрямовані на:

- наявність (сукупність) певних ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних та ін.) для здійснення процесу виробництва;
- здатність ресурсів до мобілізації та їх перетворення на фактори виробництва;
- забезпечення довгострокового функціонування та розвитку підприємства за допомогою ресурсів;
- розв'язання певної задачі та/або досягнення зазначеної мети, стратегічних цілей.

Аналізуючи дані табл. 2 варто зазначити, що представники другого напрямку, а саме системного підходу до нереалізованих (потенційних) можливостей підприємства, визначення потенціалу підприємства розглядають як такий, що спрямований на стратегію розвитку суб'єкта господарювання, шляхом використання невикористаних (нереалізованих) можливостей (поточних і майбутніх). Автори наголошують, що реалізацію невикористаних можливостей, доцільно здійснювати з урахування усіх аспектів діяльності суб'єктів господарювання, з метою забезпечення свого довгострокового функціонування та досягнення стратегічних цілей.

Систематизація та узагальнення існуючих підходів представників другого напрямку до потенціалу підприємства, дали змогу нам, виокремити такі основні його характеристики, які розкривають потенціал, як:

- сукупність альтернатив якісного розвитку, що спрямовані на розвиток; соціально-економічної системи підприємства з урахуванням існуючих обмежень;
- виробничі ресурси як елементи нового продукту, як фактори виробництва, як потенційні (нереалізовані) можливості підприємства;
- стратегічно орієнтована система потенціалів, що спрямована на розвиток суб'єктів господарювання;
- поточні та майбутні можливості підприємства, що спрямовані на економічні блага, що спрямовані на задоволення потреб населення (суспільних інтересів).

Таблиця 1

Визначення поняття «потенціал підприємства» на основі ресурсного підходу та його основні характеристики

Автор	Визначення	Основні характеристики
Абалкін Л.І. [14, с. 5]	узагальнена збірна характеристика ресурсів, прив'язана до місця й часу	1) узагальнена (комплексна) характеристика ресурсів
Репіна І. М. [14, с. 5]	сукупність ресурсів (трудових, матеріальних, технічних, фінансових, інноваційних та ін.), керівників, спеціалістів та інших категорій персоналу щодо вироблення товарів, надання послуг (здійснення робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства	2) наявність трудових, матеріальних, фінансових, інноваційних, технічних ресурсів; сукупність навичок та можливостей всіх категорій персоналу; – забезпечення сталого функціонування та розвитку підприємства; спрямування на досягнення максимального доходу (прибутку)
Анчишкін А. І. [14, с. 5]	набір ресурсів, які у процесі виробництва набирають форму факторів виробництва	-- наявність ресурсів для здійснення виробництва; – перетворення ресурсів у процесі виробництва на фактори виробництва
Архангельський В. М. [14, с. 5]	засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або вирішення певної задачі	– наявність ресурсів (засобів, запасів, джерел); – спрямування ресурсів на вирішення певної задачі та/або досягнення зазначеної мети
Марушков Р.В. [9]	здатність підприємства забезпечувати своє довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів	- використання системи ресурсів; - досягнення стратегічних цілей; - гарантія довгострокового функціонування

У попередніх дослідженнях нами виділено три підходи: ресурсний, цільовий, у розрізі колективних відносин та здібностей персоналу. Умови часу та перспективи аналітичних досліджень, на сьогодні, потребують укрупнення напрямів оцінки потенціалу. Відтак нами запропоновано два напрями: ресурсний підхід та системний підхід до нереалізованих (потенційних) можливостей підприємства.

Науковцями досі не сформовано єдиного науково-методологічного підходу як до теоретичного визначення терміну «потенціал», так і до практичного визначення оцінки потенціалу підприємства, тобто можливості якісно охарактеризувати та кількісно виміряти його величину в економічній практиці існує велика кількість методів оцінки потенціалу підприємства, проте вони мають недостатню вивченість як на рівні окремої галузі, так і на рівні підприємства. Методики оцінки потенціалів добре відомі й орієнтовані на розрахунок кількісних показників і якісних характеристик факторів. Кожне підприємство самостійно вибирає необхідний метод з урахуванням специфіки своєї діяльності.

На думку В. Россохи [11], оцінка потенціалу підприємства має комплексний характер і визначається системою показників. Алгоритм визначення включає:

- розрахунок оцінки локальних потенціалів підприємства;
- оцінку можливостей розвитку окремих елементів потенціалу;
- оцінку коефіцієнтів значимості (ваги) складових потенціалу за шкалою рангів;
- системне встановлення кількісних і якісних зв'язків між окремими елементами потенціалу, рівень його розвитку й на основі цього своєчасне обґрунтування та реалізацію управлінських рішень щодо ефективності функціонування підприємства;
- аналітичне узагальнення індивідуальних оцінок перспектив розвитку потенціалу підприємства;
- інтегрування у визначену систему нового узагальнюючого показника [11].

Вчені також виділяють ресурсний підхід до визначення сутності потенціалу, що відповідним чином відображено в дослідженнях науковців стосовно методичної бази оцінки потенціалу підприємства. Якщо

потенціал – це ресурс, то всі існуючі методи оцінювання окремих ресурсів і підприємства загалом теж є методами оцінки потенціалу.

Таблиця 2

Визначення поняття «потенціал підприємства» як напрям системного підходу до нереалізованих (потенційних) можливостей підприємства та його основні характеристики

Автор	Визначення	Основні характеристики
О. І. Олексюк [14, с. 5]	максимально можлива сукупність активних і пасивних, явних і прихованих альтернатив якісного розвитку соціально-економічної системи підприємства в певному середовищі господарювання з урахуванням ресурсних, структурно-функціональних, часових, соціокультурних та інших обмежень	- сукупність альтернатив якісного розвитку; - розвиток соціально-економічної системи підприємства з урахуванням існуючих обмежень
К. А. Мамонов [7]	стратегічно орієнтована перманентно трансформуюча система виробничих, трудових, маркетингових, фінансових, стратегічних потенціалів, яка обумовлена зовнішніми соціально-економічними факторами і внутрішньою управлінською структурою, що забезпечує розвиток суб'єктів господарювання	- стратегічно орієнтована система потенціалів; - розвиток суб'єктів господарювання
К. Г. Воблій [2, с.132]	потенційна можливість країни виробляти матеріальні блага для задоволення потреб населення	- здатність виробляти матеріальні блага; - задоволення потреб населення
О. С. Федонін [14, с. 5]	інтегральне відображення поточних і майбутніх можливостей економічної системи щодо трансформування вхідних ресурсів за допомогою притаманних їй персоналу підприємницьких здібностей в економічні блага, максимально задовольняючи в такий спосіб корпоративні та суспільні інтереси	- поточні та майбутні можливості; - трансформування ресурсів в економічні блага; - задоволення потреб населення (суспільних інтересів)
В. О. Ткач [12, с. 82-83]	засоби праці, предмет праці та робоча сила як фактори виробництва та елементи утворення нового продукту виступають як можливості, що підкреслює їхній потенційний характер	- використання засобів праці, предметів праці, робочої сили як факторів виробництва; - виробничі ресурси як елементи нового продукту; - виробничі ресурси як потенційні можливості

Існує дві основні концепції оцінки потенціалу підприємства. Прихильники першої пропонують здійснювати розрахунки, враховуючи замінність ресурсів відповідно до їх продуктивності. Прихильники другої концепції вважають за необхідне спочатку визначати вклад кожного ресурсу у виробництво продукції, а потім на основі отриманих коефіцієнтів розрахувати виробничі можливості підприємства. Але даний метод не враховує природно-економічних особливостей, тому не забезпечує необхідної точності.

Сучасні дослідники визнають, що потенціал повинен відображати також і майбутній стан об'єкта. Сучасні методи оцінки підприємства відображають лише частину існуючого потенціалу (реалізовану), тож не враховується нереалізований за попередні роки потенціал та потенціал розвитку об'єкта [8, с. 26].

Щодо ресурсного потенціалу, варто зазначити, що О. М. Денисюк [3, с.14] та Г. С. Макарова [6, с.91] відзначають, що ресурсна форма, зорієнтована на визначення економічного потенціалу підприємства як сукупності виробничих ресурсів, оцінює його величину як суму фізичних і вартісних оцінок окремих складників [10, с. 95].

Основою концептуальної ідеї ресурсної форми, спрямованої на оцінку фінансово-економічного потенціалу, є орієнтація на кількість та якість наявних у його розпорядженні фінансових ресурсів, що можуть бути використані підприємством у процесі його господарської діяльності.

Загалом, у рамках ресурсної форми оцінки фінансово-економічного потенціалу підприємства можуть бути використані нормативний, рейтинговий та індексний методи (рис. 1).

Потенціал підприємства у розрізі ресурсного підходу можна представити його економічними ресурсами. Економічні ресурси доцільно розглядати як активи підприємства, а фінансові ресурси доречно вивчати як пасиви підприємства, що представлені у його балансі. Оскільки баланс є однією із основних форм фінансової звітності і основою формування інформації для фінансового аналізу (аналізу фінансового стану), то доцільно використовувати основні методи фінансового аналізу для оцінки потенціалу підприємства, а саме: вертикальний, горизонтальний, порівняльний, коефіцієнтний аналіз та ін.

Вертикальний аналіз для оцінки потенціалу використовується у процесі дослідження структури потенціалу (економічних ресурсів), шляхом розрахунку питомої ваги окремих елементів до загальної суми на певну дату. Горизонтальний аналіз зводиться до дослідження абсолютних зміни величин (складових потенціалу) та їх відхилення у відсотках за різними складовими економічними ресурсів, періоду, що аналізується. Порівняльний аналіз потенціалу зводиться до зіставлення складових потенціалу (економічних, фінансових ресурсів) із середньо-галузевими, з показниками передових підприємств, з показниками конкурентів, з базисними періодами, планом; з показниками на початок та кінець звітної періоду. Коефіцієнтний аналіз здійснюється шляхом дослідження рівня і динаміки відносних показників аналізу стану активів (потенціалу) та джерел його формування, які розраховуються за даними фінансової звітності і порівнюються з базовими даними.

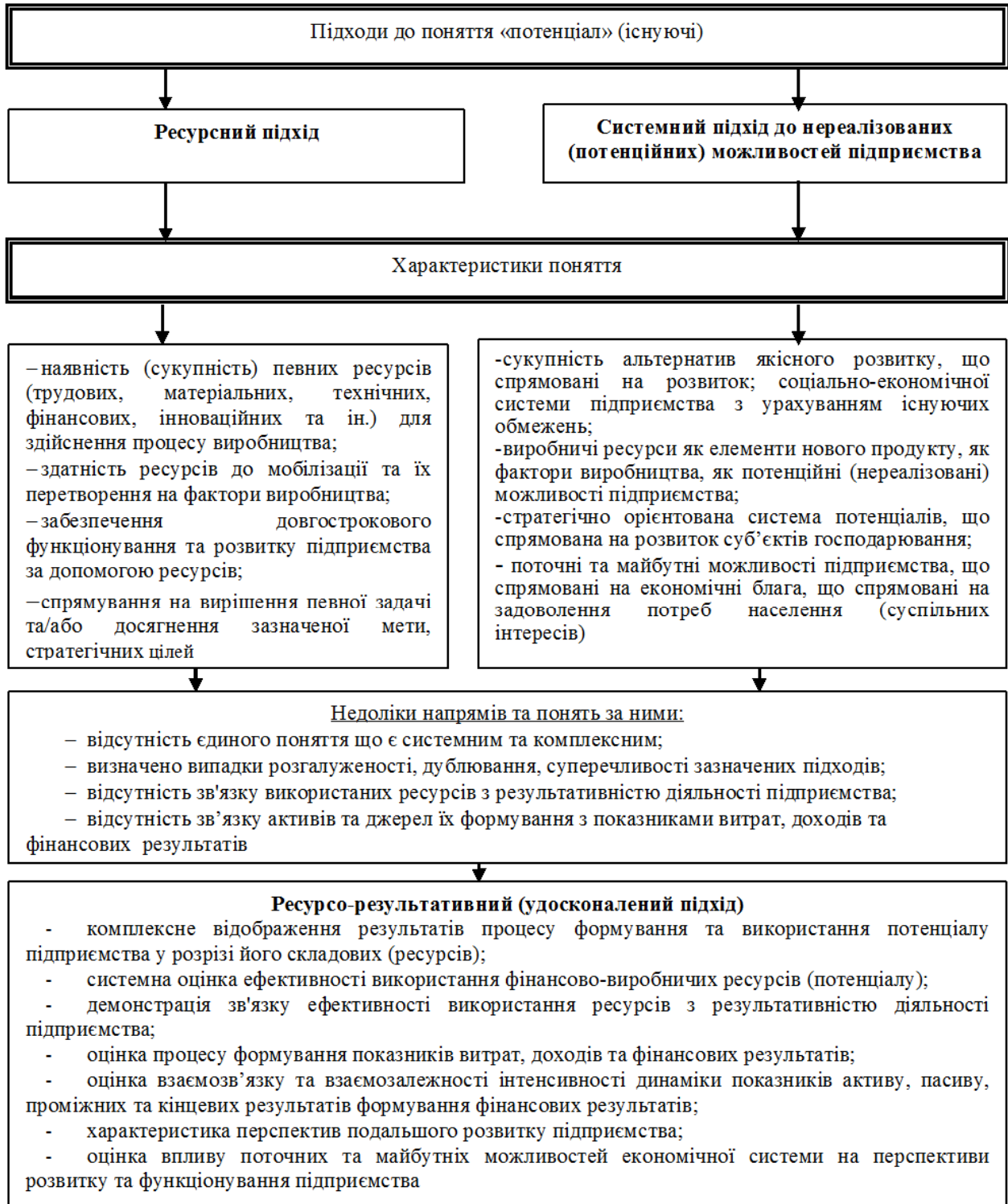

Рис. 1. Існуючі та удосконалені підходи до оцінки потенціалу підприємства та їх характеристики

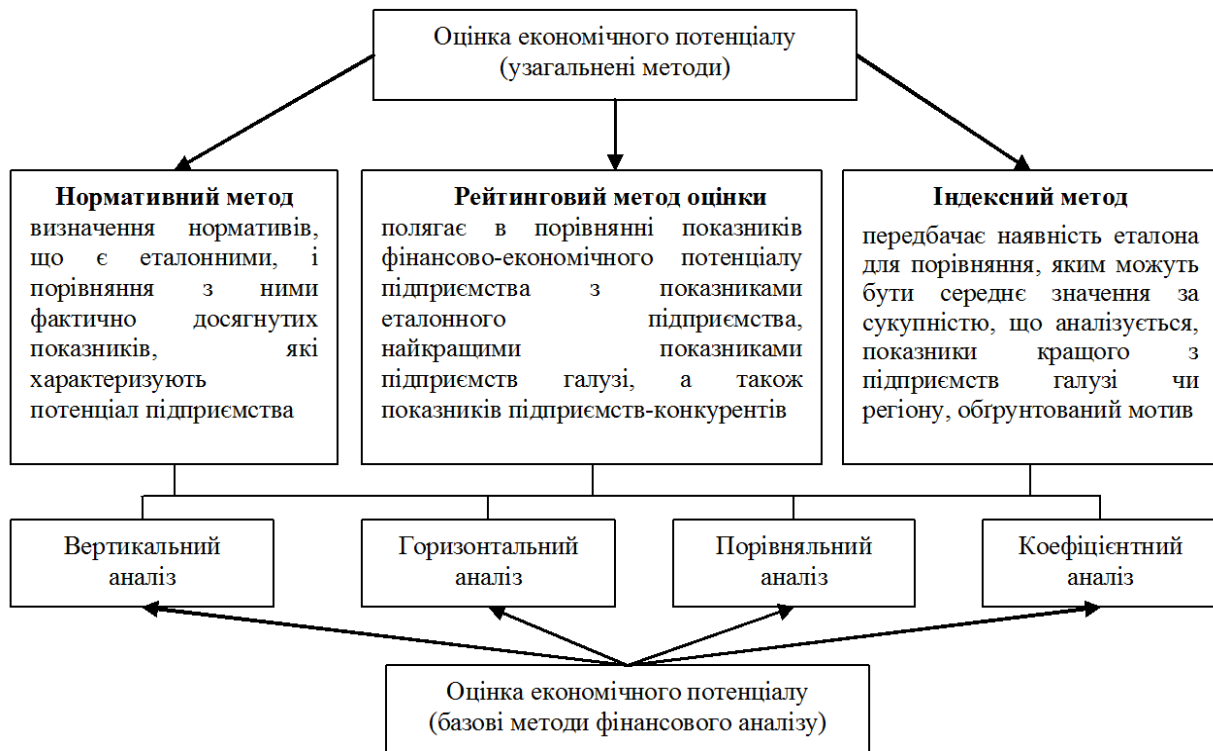

Рис. 2. Методи оцінки економічного потенціалу

На практиці використовуються індикаторний і матричний методи результативної форми оцінки економічного потенціалу підприємства [6, с. 91].

У свою чергу, В.В. Турчак та, С.Д. Чижинська для оцінки фінансового потенціалу пропонують здійснювати експрес-аналіз фінансових показників, що включає показники фінансової стійкості, ліквідності та рентабельності. Далі на базі отриманих значень формують рейтингову оцінку для певного підприємства, порівнюючи показники з нормативними. Автори пропонують визначити коефіцієнт комерційної репутації підприємства та оцінку ефективності системи управління фінансами [13, с. 51].

Висновки. Діяльність підприємства є комплексною, тому повноцінна оцінка фінансово-економічного потенціалу неможлива без дослідження існуючих форм оцінки потенціалу підприємства, оскільки саме в процесі його реалізації забезпечується формування первинних фінансових ресурсів, що використовуватимуться підприємством у своїй діяльності, у тому числі в інвестуванні.

Подальше проведення розробки методичної бази для аналізу потенціалу повинен бути спрямована на використання ресурсо-результативного напрямку досліджень. Зазначений напрям дасть можливість комплексно оцінити використання потенціалу підприємства та реалізувати його потенційні можливості. Крім того ресурсо-результативний напрям оцінки потенціалу підприємства, що ґрунтується на зв'язку ефективності використання ресурсів з результативністю діяльності підприємства, дасть змогу:

- здійснити оцінку фінансово-виробничих ресурсів шляхом дослідження динаміки ефективності їх використання у розрізі їх складових;
- своєчасно оцінити інтенсивність динаміки активів підприємства та джерел їх формування (власного та запозиченого капіталу);
- здійснити оперативну оцінку інтенсивності динаміки показників витрат, доходів та фінансових результатів;
- оцінити загрози рівню ділової активності, конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства;

Запропонована оцінка потенціалу підприємства, що ґрунтується на оцінці взаємозв'язку й взаємозалежності інтенсивності динаміки показників активу, пасиву, проміжних та кінцевих результатів формування фінансових результатів дасть змогу оцінити перспективи подальшого розвитку підприємства шляхом діагностики впливу поточних та майбутніх можливостей економічної системи на перспективи розвитку та функціонування підприємства.

Література

1. Потенціал підприємства: формування та оцінювання : конспект лекцій / І. А. Ачкасов, Т. А. Пушкар, В. Г. Федорова ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. –Х. : ХНАМГ, 2010. – 89 с.

2. Воблий К.Г. Производительные силы Украины. Теория, экономика и право / К.Г. Воблий // Науч. записки Ин-та народного хоз-ва. – № 4-5. – С. 126–149.
3. Денисюк О.М. Аналіз економічного потенціалу підприємства/ О.М. Денисюк, О.П. Фаренюк, О.М. Таранюк // Матеріали міжнародної науково-практ. конф. «Найновите научи постижения». – София : БялГРАД-БГ ООД, 2012. – Т. 6. – С. 13–17.
4. Потенціал підприємства: формування та використання : підручник / [Н. В. Касьянова, Д. В. Солоха, В. В. Морева, О. В. Белякова, О. Б. Балакай]. – 2-е вид. перероб. та доп. – К. : "Центр учбової літератури", 2013. – 248 с.
5. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. пос. / Н.С. Краснокутська. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 352 с.
6. Макарова Г.С. Форми оцінки економічного потенціалу підприємства / Г.С. Макарова // Економіка розвитку. – Харків, 2011. – № 4(60). – С. 89–92.
7. Мамонов К.А. Економічний потенціал: теоретичні аспекти та лінія трансформацій / К.А. Мамонов, О.І. Угоднікова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – № 26. – С. 198–202.
8. Мармуль Л. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств / Л. Мармуль, О. Лугова // Економіст. – 2012. – № 2. – С. 24–26.
9. Марушков Р. В. Оценка использования экономического потенциала предприятия (на примере предприятий отрасли печати) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Р. В. Марушков. – М., 2000. – 18 с.
10. Повержук У.-Ю.М. Дослідження науково-методичних форм та підходів до оцінки фінансово-економічного потенціалу підприємства / У.-Ю.М. Повержук // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – Т. 21. Вип. 6. – С. 95–98.
11. Россоха В.В. Теоретичні положення оцінки потенціалу підприємств АПК / В.В. Россоха // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 45–55.
12. Ткач В. О. Оцінювання потенціалу туристичних підприємств Запорізької області / В. О. Ткач, О. А. Лозова // Економіка Крима. – 2013. – № 2. – С. 82–85.
13. Турчак В. В. Методика оцінки фінансового потенціалу підприємства в сучасних умовах господарювання / В. В. Турчак, С. Д. Чижинська // Молодий вчений. – 2014. – № 8(2). – С. 49–52.
14. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посібник / О. С. Федонін, І. М. Рєпіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2006. – 316 с.

Надійшла 03.03.2017; рецензент: д. е. н. Григорук П. М.